

sidiari, V. *seure* *Subsistència, subsistent, subsistir*, V. *existir* *Subsòl*, V. *sòl* *Substància, substancial, -ialitat, substanciar, -ciació, substanciós, substantífic, substantiu, substantivar, -ivació, substitució, substituir, -tuible, -tuïdor, substitut, substitutiu*, V. *estar* *Substracció*, V. *treure* *Substrat, +substràtic* 'relatiu als substrats lingüístics', *+substratista* 'lingüista que es dedica a l'estudi dels substrats', V. *estrada* *Subterfugi*, V. *Jugir* *Subterrani*, V. *terra*

SUBTIL, pres per via semiculta del ll. *sūbrīlis* 'fi, prim', 'penetrant', 'subtil'. □ 1.ª doc.: S. XIII.

En Llull ja té repetidament el significat abstracte de concepte primmirat, molt delicat: «Com lo sermó és lonc, o és de massa *subtils* rahons, la memòria no pot retre tot ço que l'enteniment li comana», «demenstre que la abadessa dehia *subtilment* aquestes paraules, una dona dix a l'abadessa que no era leguda cosa que a fembra fossen dites tan *subtils* paraules», *Blanq.* (NCL. I, 197.25; II, 60.23); «--- nis poria fer que les coses qui penjén en tant *subtil* artífici, sien conjunctes a cas e fortuna, sens gran e soberc maestre», *AntCanals* (*Providència*, NCL., 89); «mas lo *subtil*, / de fort estil, / cert transcendent, / thèoric, alt, / trobant-me falt / ---», *JRoig* (*Spill*).

Però passant per la idea de 'cosa de poc gruix' i 'de poc pes', s'arribava també a la de poc valor; en tal sentit no és menys antic en la llengua, i hi sol aparèixer en la forma *sotil*, de tractament molt més popular: «tota carga de merceria o --- 12 drs.; it. totz avers *sotils* d'especiayria, que se venen a liura *sutil*, pag<u>rn per liura de diners, una meala: e és-hi entès safrà e azur, e totz autres avers *sutills* qui se venen a liura *sutil*», reva de Perpinyà de 1284 (*RLR* IV, 375). «Eren en Roma dos hòmens: lo hu cre tafur e venie de gran linatge de noblea; l'altre era fort noble en nobles obres, e, de linatge, *sotil* hom», *StVicentF* (*Quar.*, 70.99); «--- los pecadors --- se occupen en parlar de reys o de guerres o delits, e en jutjar los altres, o de sciències altes, o de coses *sobtils* o lejes e inútils, o en altres coses vanes e curioses», *Eiximenis* (*Terç*, NCL. III, 88.22); «a Molnell --- el rector --- disposà que en morir se l'enterrés amb el vestit *sutil* de la paròquia --- en canvi en pagà un de nou, de 50 sous» a. 1435 (vall de Bagà, alt Berguedà), *Serra Vilaró* (*Pinós i Mat.* III, 232); «una rahora *sotil* per raure formatges» Bna., a. 1437 (*BABL* XI, 186); 'de poca edat': «cervo *sotil*, 5 sous», mentre que del cervo adult en donen 10 sous, a. 1503 (Torre del Comte, *Bol. Hi. Geogr. B.-Arag.* III, 158).

Però igualment vivia amb el matís de refinament, de manera que pot ser l'antònim de 'grosser': «ne los pus savis passen sus alegantment, ne los pus *sobtils* e majors clergues ajusten més riqueses, ne los majors --- obrés són pus gracioses a la gent que los grossers», *Eiximenis* (*Terç* I, 1261). «--- no us enugets / --- si l dictat no és tan polit / --- / si no hi vehets rima *sobtil*: / car ignorant sui de l'estil / dels trobadors del saber gai», *BMetge* (*Fort. e Prud.*, NCL., 58.3). En el passatge del *Somni* (III, 109.4) que cito a *VIDRE* es

pot veure com *Metge* l'aplicava a l'usat per raure les galtes i el coll dels peus de la gent presumida.

En la llengua literària moderna s'han mantingut més els sentits translàtics: «té lo cervell quatre ventrellets --- en ells --- se apuren uns esperits grossos y *sotils*, los quals après baxen en lo tercer ventrellet», *OPou* (*TbPu.*, 278, i altres cops usa *subtil*). «La nit, fecunda en misteris, / ha parat la taula al ras, / i en la *subtil* parfonia / del darrer sospir del dia, / llesca el pa de Satanàs», *Coromines* (*Silèn VII, O. C.*, 39a21); «un bosc de mares-oliveres, el *sotil* i variadíssim cant dels ocells, la majestuosa sortida del sol sobre les aigües del mar, un dematí de primavera en el camp, o bé la pluja enternidora caient sobre la terra morta de set, són delícia de nostres sentits, que 'ns dóna pau i fortalesa» id. (*Vida Austera* IV, § pri. 238, igual grafia en l'autògraf).

«--- / I Penyorança / --- / barcelonina / sóc, més que mai, / --- / tremoladisses / clapes de sol / per tot el volt de la palmera / --- / gronxa, palmera, / l'aire *subtil!* / Ara la casa / ja m'és hostil: / t'he ben perduda! / Per sempre? No / ---», *Clementina Arderiu* (*Exili*, a. 1948).

Fabra fa una important distinció entre les dues variants formals del mot: «*sotil*: que és poca cosa, insignificant», però «*subtil*: d'una tenuïtat extrema; mentalment agut, que percep fineses difícilíssimes de copsar --- que revela en el seu autor una gran agudes mental». Ja hem vist molts exs. dels dos sentits, ben distingits en els textos medievals, i és aconsellable que es reprengui la distinció, atenint-nos a la distinció gràfica i semàntica que preconitza el *DFa.*, distinció respectada en les obres de Coromines, i amb exemples més clars encara que els que hem citats.

A Menorca el veiem deformat en poesia popular, amb trasllat de l'accent (influència de *jútíl/jotíl?*): «el Dimoni, que és tan *sòtil*, / de mariné 's disfressava» (*Camps Merc.*, *Folk. Men.* I, 41).

DERIV.: *Subtilment*: «Suplic-vo --- que m vullats dir qui són aquests dos hòmens qui us acompanyen --- e especialment d'aqueix prohóm, qui tan gran autoritat se dóna. —Tu --- deixa anar, --- que abans que ns partiscam, si *subtilment* hi volràs especular, conexeràs gran part del misteri ---», *BMetge* (*Somni* II, NCL., 83.23); «qui en totes les coses del món vol molt *subtilment* mirar, moltes voltes li esdevé que elegeix la més rohín, e en especial en ---», *JoMartorell* (pri., cap. 100, Ri., 235). *Llull* (*Gentil*, 278).

Subtilitat: «Les virtuts de la regina Dona Violant --- de *subtilitat* singular, d'entendre, de comprendre ---», *BMetge*, *So.* IV, 145.8, cita extensa en *singular* (*SENGLES*).¹ *Subtilea* o *sotileza*. *Subtilitzar*, que abans s'havia dit *subtiliar*: «tota la santa escriptura, hoc e la sciència dels sants, molt pus directament són ordenades a entendre caritat que no a *subtiliar* o agüar la nostra curiositat», *B Oliver*, *Excitatori* (p. 16): sembla derivat del ll. *subtilia* n. pl. 'les coses subtils etc.', i Roís de Corella, *Cart.*, *Dag.*; *assubtiliar*; *assubtilar*, -ilejar; *subtiliació*; *assubtiliació*, Roís de Corella.

¹ «Entès Fèlix les paraules --- e meravellà's fort de